

בתי ספר של פעם

בן-ציון יהושע

1. מלחמת השחרור, נפילתו של אבא וכניסה לחיי עבודה. עיתו נים.
הנסיעה לת'א. החזרה לירושלים – לאחר שנה אימא יושבת על המדרגות
ובוכה כי סירבתי לחזור לספסל הלימודים.

2. ילד בגיל 3 מגיע למכינה א' – המורה איש זקן, רגזן עם מקל חובלים בידו. תוחב
לאף טבק ומזורר אפצ'י עם כל הלב והחדר מתמלא גשם נדבות בריח מצחין של
טבק הרחה. הבטתי בילדים זבי החוטם וראשיהם היו תקועים בתוך ברט. באפי
עלה ריח חריף של שתן מהול בנפיחות של ילדים מפוחדים בני שלוש. כשדמעות
גדולות זולגות מעיניי עברתי מילד לילד וחילקתי סוכריות טופי לילדים. הילדים
שאלו אותי: "מה שמך ילד?", לבושתי נאלמתי דום. פשוט שכחתי את שמי מתוך
מבוכה.

במשך שנתיים למדנו א קמץ אה. בית קמץ בה ובקושי מסוגלים היינו לקרוא תפילה
בסידור. השעמום אכל אותי ובכל פעם שנרדמתי מן המוסיקה המונוטונית הזאת חטפתי
מכה במקל. פעם נענשתי משום שחזרתי ואמרתי כמה פעמים 'מכשפה לא תחיה'
במקום 'מכשפה לא תחיה'. הרי לאחותי שרבתי איתה קראתי תמיד בשעת כעסי
'מכשפה'. מצבי היה טוב לאין שיעור מילדים אחרים ששני בריוני הכיתה אחזו ברגליו
היחפות של הנידון והמלמד היה מצליף על כפות רגליהם לא פחות משלוש עשרה מכות
כמניין: והוא רחום יכפר עוון ולא ישחית והירבה להשיב אפו ולא יעיר כל חמתו".
לחסד זכו ילדים שהוריהם הירקנים בשוק העניקו למורה מזמן לזמן קילו עגבניות או
קילו מלפפונים. לעתים רחוקות חטפתי ממנו משום שפחד מאבי שאסור היה להתגרות
בו.

2. ילקוט – נדמה לי שילקוט כמו שלי לא היה ולא יהיה לאף ילד. איזה ילד הולך לבית
ספר עם ילקוט עשוי פח. אחי שהיה מבוגר ממני בעשרים שנה והיה גם הסנדק שלי
היה מתקן פרימוסים ופחח בשכונה. הוא התקין מרזבים, מתקנים מפח להנחת החמין

לשבת, חנוכיה מפח ובאופן חד-פעמי הוא יצר לי ילקוט עשוי פח. ילקוט מבריק בצבע כסף עם קליפס מיוחד לנעילה. הילדים הביטו בילקוט בעיניים מלאות קינאה ואני קינאתי בילדים שזכו בילקוטי עור.

3, עליית כיתה הייתה כפשוטה וכמשמעה. פעם בשנה הודיעו לנו היום ילדים עולים כיתה חוץ מיששכר ומשמעון שיישארו כיתה עוד שנה. היו ביניהם כבר עם חתימת שפם. הסתדרנו בשתי שורות ועלינו במדרגות לכיתה הגבוהה יותר. כעבור יום או יומיים החזירו אותנו לכיתה הקודמת.

1. **מלווים בהלוויות של מכובדים.** כשנפטר אחד מרבני השכונה או אחד מעשיריה – ליוו אותו מאות רבות מתושבי השכונה וכמובן המקוננות שקיבלו שכר וגרמו לשברון לב ולדמעות. אנחנו ילדי תלמוד תורה נדרשנו ללכת בשני טורים אחרי הארון. תארו לעצמכם ילדים בני שבע שמונה כשהם הולכים אחרי הארון, מביטים בגוויה ומזמרים עד הר הזיתים מתוך תהלים: יושב בסתר עליון בצל שדי יתלונן... וכמו מנטרה חזרנו וחזרנו על "יושב בסתר עליון" בגרון נחר ובצמא. ילד מתעלף לא היה מחזה נדיר בנסיבות האלה. עדיין ריח הפגר עולה באפי כשאני נזכר בטיול שעשינו ברגל עד להר הזיתים.

2. **קבצנות - ערב ר"ח ניסן וערב ר"ח אלול** יצאנו עם קופות בידינו להר הזיתים וקשקשנו לנדבה. החום הכבד הכריע את המוסר שלנו. לא הבנו מדוע הקופה מלאה כל כך ואנחנו צמאים ורעבים כל כך. כשחזרנו העירה ועברנו ליד באב אל עמוד הלוא הוא שער שכם שלפנו מן הקופה כמה מטבעות ורצנו למוכר הסוס וקנינו את המשקה השחור, המריר והמרווה שמעלה קצף. המוכר קשקש בשתי צלחות נחושת. משם הלכנו למוכר הכעכים החמים והטריים שמעליהם זרו סומסום וזעתר. קנינו מן המוכר הסודני הגבוה והשחום בבגדי כהן בבית המקדש בוטנים קלויים בטעם של עוד. בפחד נוראי מסרנו את הקופות למורה אדון מועלם, שמנה את המטבעות וחלק לנו שבחים שהצלחנו מעל המשוער והבאנו קופה מלאה.

3. **חופשות** – למדנו מ8 בבוקר עד שעה 5 בערב. לאחר מכן הלכנו ללמוד גמרא ולהכין שיעורים עד שמונה בערב. בשקט בשקט ברחתי לספריית בני ברית שם החלפתי ספרים שאותם עטפתי במעטפות שעליהן היה כתוב: סידור, חומש, מישנה. ככה ברחתי לארץ החלומות. בראש חודש למדנו חצי יום כלומר עד אחת – האימהות ביום הזה לא כיבסו ולא תפרו והתייחסו לראש חודש כיום חג. גם

התפריט בבית בראש חודש היה מיוחד וכלל בשר. כשצלצל הפעמון ההתפרצות מן הכיתות הייתה המונית ובבד אחת. כולם השתוקקו למעט חופש. הילדים שרו בקולי קולות, כי ריח החופש עלה באפם ולפתע אסון ושבר המעקה נשמט ומגובה רב החלו הילדים נופלים מגובה של 6-8 מטרים על המעקה הנפול. ראשון הנופלים חברנו לכיתה מצא את מותו ורבים אחרים הובלו באמבולנסים לבית חולים הדסה בהר הצופים. ביניהם היו כמה פגועי ראש. וכמו בימינו – רק אז התקינו מדרגות רחבות. בחודש תמוז המקביל לחום יולי אוגוסט למדנו עד שעה 2 וזה היה החופש הגדול שלנו.

4. אוכל - בצהריים התכנסנו בחדר האוכל שבו הגישו מרק שעועית ורבע תפוז. עד מהרה היו כבר תוצאות קטלניות לארוחת הצהריים. הריח המבחיל של תערובת מרק שעועית ואקונומיקה מלווה אותי עד היום כשאני נזכר בארוחות הדלות שלנו. לארוחת בוקר הבאנו מנה פלפל.

5. תוכנית הלימודים – הלימודים כללו בבוקר - תורה, נביאים, משנה, גמרא וקיצור שולחן ערוך ממנו למדנו לראשונה בהסתר על דיני אישות. ואחר הצהריים כשאנו מותשים מן החום למדנו חשבון אצל אדון מועלם – שהיה רואה אותנו מנומנמים והכריז – מושון, אני רואה שהלילה הדבקת כרוזים של המחתרות. אולי תספר לנו מתי גמרת להדביק והלכת לישון. התלמיד השקט בכיתה שאף אחד לא חשד בו היה אסף קרוואני, התימני שאכל בתיאבון ארבה מטוגן. יום אחד מצאנו מודעת אבל כי אסף שלנו נהרג עם כמה מחבריו באסון שאירע בתעשיית הנשק של הלח"י. רק אז התברר שגם אביו סופר סת"מ – התימני הג'ינג'י היחיד שהכרתי בחיי – הוא מפעילי הלח"י ובביתו בין הרעפים לגג יש מחסן נשק אדיר.

6. אדון גוטמן היקה שעלה מגרמניה היה אדם מתקדם ולימד אותנו ספרות מתוך הספר 'ילדותנו' שבו היו סיפורי צדיקים שכולם חיו בחברתו של הבעל שם טוב בהרי הקרפטים. מהר מאוד האמנתי שאבות אבותיי לא נולדו בספרד אלא אי שם במזרח אירופה, כי התלמוד תורה היה בבעלות אגודת ישראל וכל מה שנלמד שם חוץ מטעמי המקרא ונוסח התפילה היו בסגנון שרווח בגולה.

7. הייתי מיושבי הספסלים האחוריים. רוב הזמן הייתי משועמם, חרטתי על השולחן שבילים ומערות ובדמיוני הגעתי רחוק. צדתי זבובים וקשרתי את רגליהם

בחוט תפירה עד שהפכו למרכבות פרעה וחילו טובעו בים סוף. מאחר ולא היו בחינות ותעודות איש לא ידע אם אני מבין את הפלפול התלמודי. יום אחד מגיע לכיתה מנהל רשת מוסדות אגודת ישראל הרב משה פורוש, יהודי כבד, לבוש שחורים, בעל פנים זוהרות אדמדמות ומשקפי כסף תקועים על שורש אפו. כיסיו של הרב פורוש היו מלאים תמיד במטבעות וכשעמדנו בתור ונישקנו את כף ידו העבה הוא היה שולף מיל ונותן לכל אחד מן הילדים שנישקו את כף ידו.

התלמידים נעמדו ושרו את שיר הכבוד לכבוד הרב פורוש. הרב פורוש שאל על 'שניים או חזין' התלמידים האסרטיביים הצביעו ונפנפו ידיים וקראו 'מורי, אני אני' וכמובן ציפו לפרס הכספי. הרב פורוש לא יכול היה לשאת בנחיריו העדינות את ריח הפסוליה שמילא את הכיתה ודרש לפתוח את החלונות. אנחנו כבר היינו רגילים.

אני ישבתי בספסל האחורי אדיש לחלוטין ועסוק בענייני זבובים או בעיון בספרים אסורים שהסתרתי מאחורי עטיפות של חומש וסידור. לפתע שמעתי את קולו הרועם של הרב פורוש: "אתה שם בסוף – מה יש לך להגיד על כך?" פניו של אדון גול נפלו. הוא היה בטוח שיש לו בכיתה בור ועם הארץ. מה יאמר לרב פורוש כשיתברר שיש בכיתה עמי ארצות.

פתחתי את פי ודקלמתי בעל-פה את כל המסכת ועוד הוספתי בקול צלול וצייצני פרשנות משל רש"י והתוספות. הרב פורוש ניסה להתקיל אותי בשאלה מכשילה ואני נחלצתי באלגנטיות. הרב פורוש וחכם גול היו מוכים בתדהמה. התדהמה הפכה לחיוך גדול. התלמידים שידעו שאני עם הארץ גמור לא הוציאו הגה מפייהם. "ישר כוח! יישק שפתיים!" אמר הרב פורוש. נקראתי מן הספסל האחורי ובפני כל הכיתה העניק לי הרב פורוש לא פחות משילינג. עיני התלמידים יצאו מחוריהן מרוב קינאה. בהפסקה הם דרשו ממני לקנות לכל הכיתה לָדָר – אותן יריעות מתוקות עשויות ממשמשים. קניתי להם גם עונג ילדים – אבקת חומס קלוי מעורב בסוכר. מעמדי בכיתה השתפר לאין ערוך וחכם גול קידם אותי לספסל הראשון.

עבודה ולימודים – נפילתו של אבי במלחמת השחרור הותירה אותנו בחוסר כל. אז לא היו ביטוח לאומי וסיוע ממשרד הביטחון. אני הילד המפונק בן ה-11 קמתי בשלוש לפנות בוקר ואצתי ברגל עד למשרדי העיתונים. אספתי את העיתונים ויצאתי לחלק אותם ברחביה. הכלבים בשכונה הריחו את הפחדים שלי המלווים בזיעה. נבחו עליי ונגסו בי. בתום חלוקת העיתונים חזרתי הביתה, רחצתי פנים וידיים, שתיתי כוס תה ויצאתי לבית ספר. בתום יום הלימודים הלכתי לחלק את עיתון 'הדור' שיצא באותן שנים. רק לאחר מכן ישבתי להכין

שיעורים לאור עששית נפט. אני נאלצתי לפרנס את אמי האלמנה ובה בעת ללכת ללמוד. רק אודות למילגת הצטיינות שסידר למעני מורי אליעזר שמואלי מאחד הגבירים הספרדים בירושלים יכולתי ללמוד בתיכון ערב. בבוקר עבדתי כנער שליח רכוב על אופניים בהוצאת מאגנס. במסגרת שליחותי פגשתי את יוסף קלוזנר, את ש"י עגנון, את מרטין בובר, שמואל הוגו ברגמן, גרשום שלום ורבים מאנשי האקדמיה והספרות. כל אותן שנים לא הפסקתי ללמוד ולהרבות בקריאה ולימים הייתי למנכ"ל הוצאת מאגנס באוניברסיטה העברית.

את חסד לימודי אני זוכר בראש וראשונה לאימי שלא ידעה קרוא וכתוב והשתוקקה ללמוד. היא דחפה אותי ללמוד ואני בתמורה או לא בתמורה לימדתי את אימי קרוא וכתוב. אלמלא המלגה שסידר לי אליעזר שמואלי מן הסתם הייתי בור ועם הארץ.

8. **לעשות במכנסיים מפחד** - פעם מתוך פחד הילד בן השלוש עשה במכנסיים. שני נערים גברתנים תפסו את הילד משני צדדיו ולאורך כל הדרך הביתה הכריזו 'איזה ילד מסריח אתה'. בבית קידמה אותו אימו באהבה, ניקתה אותו כנדרש והעניקה לכל נער מלווה שקדים מסוכרים, חלקום ומעמולים. לשמחתם של הנערים לא היה גבול והם חיכו בקוצר רוח לפשלה נוספת של הילד.